

بررسی تحلیل محتوای آیات قرآن کریم از منظر آموزه‌های تربیتی و اخلاقی

محبوبه بهشتی¹، نرگس بهشتی²، حسین شعبانی³، فرجام وهابی⁴

تاریخ دریافت: 1395/07/15
تاریخ پذیرش: 1395/12/05

از صفحه 115 تا 140

فصلنامه علمی - تخصصی دانش انتظامی شرق استان تهران
سال سوم، شماره دوازدهم، زمستان 1395

چکیده

هدف کلی این پژوهش تحلیل محتوای داستان‌های تاریخی قرآن کریم از نظر آموزه‌های تربیتی و اخلاقی بود. روش تحقیق کیفی، از نوع تحلیل محتوا بوده و داده‌های مورد نیاز با روش اسنادی جمع‌آوری شد. این اسناد، قرآن کریم و تفاسیر معتبر بود. هدف قرآن کریم از بیان داستان بهره‌گیری از عناصر روایی - اجزای داستان که در راستای تأمین هدف گوینده در قالب خاصی ریخته شده - مانند مقدمه، گره‌افکنی، بحران‌زایی، کشمکش و ... است تا به هدف خود که هدایت‌گری و عبرت‌دهی است برسد. با تحلیل محتوای داستان‌های قرآن کریم و بررسی دیدگاه‌های تفسیری، آموزه‌های تربیتی و اخلاقی آنها در راستای روابط دوگانه انسان با خدا و انسان با خود، اتخاذ شد. این آموزه‌ها عبارتند از: 1- رابطه انسان با خدا؛ در قرآن شناخت ذات احدیت به صفات رحمانی و سپس به ربوبیت میسر است. 2- رابطه انسان با خود: این رابطه شامل مفاهیم مربوط به فضایل و رذایل اخلاقی با تأکید بر مقوله عبادت است. 3- رابطه انسان با خلق: در ارتباط فرد با خلق بر محبت تأکید شده است.

کلید واژه‌ها

قرآن، تاریخ، داستان، تربیت و اخلاق.

-
- 1 - کارشناسی ارشد علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) mahbeheshti@yahoo.com
  - 2 - کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال Beheshti_narges@yahoo.com
  - 3 - کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز . hoseynshabani@yahoo.com
  - 4 - دانشجوی دکتری مدیریت آموزش دانشگاه آزاد واحد تهران شمال و عضو هیات علمی دانشگاه . rashedv2010@yahoo.com

مقدمه

قصه در انتقال مفاهیم بشری پیشینه‌ای کهن دارد. در حقیقت این اسلوب کلامی، ابزار انتقال تجارب گوناگون تمدن‌ها و ملت‌ها و تجربه پیشینیان به پسینیان بوده است. طبع انسانی نیز از میان سایر وجوه گفتاری گرایش بیشتری به شنیدن قصه دارد؛ چرا که احساس لطیف و عاطفی پردامنه‌ای را در انسان‌ها برمی‌انگیزد و سازگارترین فرم کلامی با ذهن بشر است. از همین روی دایره مخاطبان قصه، وسیع‌تر و قدرت نفوذش بیشتر است. مطالعه قصص در دنیای کنونی نیز مورد توجه و عنایت قرار گرفته و با توجه به این روش، منظور و فکر و نظر خود را طی قصص، به دل و دماغ خوانندگان نفوذ می‌دهند. زبان قرآن نیز که از برجستگی‌ها و جلوه‌های زیبایی و آفرینش‌های هنری بی‌مانندی بهره‌مند است، توجه خاصی به قصه نشان داده است و بخش‌های قابل توجهی از قرآن کریم به بیان داستان‌های لطیف و آموزنده‌ای که ریشه در فطرت انسان دارند، اختصاص یافته و مفاهیم عقلی و مهمی از قبیل اثبات خدا، رسالت انبیا و معاد و بازگشت مردم در عرصه قیامت در قالب الفاظ شیرین و شیوای داستان بیان شده است و هیچ‌گاه خداوند این مفاهیم را تنها در لوای استدلال‌های منطقی محض به کار نبرده است.

زبان قرآن، زبان دین و ایمان است و رسالت اصلی آن هدایت معنوی است. قرآن در گوهر خویش یک خدای‌نامه است و در پس همه جنبه‌هایش، می‌خواهد تعبیری قدسی و فرازین از هستی به‌دست دهد. با این‌که قرآن در صدد قصه‌گویی نیست و زبان قصه هم ندارد، اما در کامل‌ترین وجه خود، از عناصر و شیوه داستان‌سرایی برای ابلاغ پیام خویش بهره‌جسته است.

پیشینه پژوهش

پیشینه علوم قرآنی

امروز قصه‌ها نه به‌عنوان یک هنر و ابزار تبلیغی و تربیتی توجه بسیاری از متفکران و اندیشمندان و روان‌شناسان را به خود جلب کرده و در مراکز علمی و تربیتی بابتی از ابواب علم را نیز به خود اختصاص داده است اما بالاتر از همه این، تمدن اسلام است که در مکتب توحیدی خویش، جهت تربیت انسان، از قصه به بهترین وجه استفاده نموده و

در این راستا، خدای سبحان بهترین قصه‌ها را در قرآن این کتاب آسمانی و جاوید به شیواترین و بلیغ‌ترین شیوه‌ها به تصویر کشیده است. «نحن نقص عليك احسن القصص» (یوسف: 3).

قصص قرآنی که خود قسمتی از قرآن را به خود اختصاص داده است جدای از خود قرآن نیست و از این روی آن‌چه در تدوین قرآن مطرح شده لزوماً قصه‌ها را شامل می‌شود.

هر چند در مورد «قصه‌ها و سرگذشت انبیاء علیهم السلام» تاکنون کتب گوناگونی را دانشمندان، مورخان، سیره‌نویسان و ... به رشته تحریر درآورد و زحمات زیاد و قابل تقدیری را متحمل شده‌اند، اما غالب این تألیفات جنبه اطلاع‌رسانی تاریخی داشته و بعضاً به نقل و توصیف حوادث پرداخته‌اند و کمتر به اهداف کاربردی آنها اشاره شده است، اما همان‌گونه که تبیین خواهد شد پروردگار عالم اهداف والاتری را که درسازندگی همه جانبه فرد نقش مؤثری دارد (در قصه‌ها) دنبال می‌کند.

قرآن با بیان سرگذشت‌های عینی و حقیقی، انبیاء علیهم السلام و اقوام گذشته، در قالب هنری به شکل داستان، راه رسیدن به کمال و دوری جستن از رذائل را به انسان آموزش می‌دهد. در این راستا هر کس از پرتو نور این کتاب الهی استفاده کند خود را از مهلکه نجات خواهد داد و در مقابل، معاندین خود را در معرض ظلال قرار می‌دهند؛ بنابراین، می‌توان اهداف تربیتی قصص قرآن را در راستای همان، هدایت تشریحی که تربیت همه‌جانبه اعتقادی، عبادی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و ... فرد و جامعه می‌باشد، دانست.

قصه و داستان، نقش بسیار زیادی در تربیت غیر مستقیم خواننده آن دارد، چه بسا افرادی گناهکار که یا نسبت به اعمال خود جاهلند یا در صورت علم اگر مستقیماً به آنها امر و نهی می‌شد عکس‌العمل منفی نشان داده و از روی لجاجت جری‌تر می‌شوند و این قصه است که در هر دو صورت نقش ارزنده و سازنده‌ای را می‌تواند ایفا کند. در نهایت علاوه بر موارد فوق، قصه‌ها، راه‌کارهای خوبی را جهت اداره اجتماع در تمام زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اخلاقی، عبادی و مبارزاتی ارائه می‌دهد. از همین روست که در متون دینی و فرهنگ اسلامی به‌ویژه در قرآن، بسیاری از مطالب ارزنده و

سودمند به صورت قصه توسط خداوند متعال به تصویر کشیده است. خداوند تنها منبع قصه‌های قرآنی را وحی الهی بر می‌شمارد تا این‌گونه آن را از دیگر قصه‌ها جدا سازد؛ زیرا این قصه‌ها از منبع وحی الهی به بشر رسیده و خداوند است که این قصه‌ها را بیان کرده است.

پیشینه پژوهش (داخلی و خارجی)

عاشوری تلوکی (1368) در پژوهشی با عنوان «داستان‌های قرآن، از نگاه امام خمینی» اذعان می‌کند که از نظر امام خمینی قرآن کتاب عرفان و اخلاق است. از آن جایی که ظرفیت عقلی همه مردم به یک اندازه نیست، معارف عالی‌ه قرآن به صورت داستان آمده تا همه از این سفره الهی حظی بگیرند. تکراری که در قصص قرآن به چشم می‌خورد جهت مؤثر بودن نقش انسان‌سازی این داستان‌ها است.

رضایی (1384) در پژوهشی با عنوان «نگاه تربیتی به داستان‌های قرآن مجید» اذعان می‌کند که قرآن کریم برای تربیت انسان از شیوه‌های مختلف استفاده نموده و قصه‌گویی را به عنوان یکی از روش‌های آموزش و تربیتی خداوند معرفی نموده است. در آن نقش سازنده قصه‌ها و تأثیرات تربیتی آنها را بررسی می‌کند و هدف از نقل داستان را هدایت و راهنمایی مردم می‌داند و نیز تربیت جوامع بشری و عبرت گرفتن از سرگذشت پیشینیان نیز از نقل داستان در قرآن است.

مه‌دوی نژاد (1390) در پژوهشی با عنوان «قصه، الگوی روایت تاریخی از منظر قرآن کریم» اذعان می‌کند که تاریخ یکی از دانش‌های بشری است و تاریخ نویسی از ابزارهای مهم انتقال تجربیات بشر به شمار می‌رود. در بیان قرآن کریم، به طور خاص از جمله متون الهی است که مفادی تاریخی دارد. این کلام الهی در پی انسان‌سازی آمده و بیهودگی و زیاده‌گویی در آن راه ندارد و همه علوم در آن نهفته و برداشتن پرده‌های ابهام از همه چیز تحت لوای آن مسیر است.

نگاهی به نظرات و دیدگاه تنی چند از اندیشمندان مغرب زمین که با دیده انصاف و به دور از تعصب به قرآن نگریسته و در آن تفکر و تدبّر نموده‌اند و زانوی عجز در برابر

پیشگاه باعظمت قرآن بر زمین زده‌اند؛ باشد که درسی برای مسلمانان بی‌توجه به قرآن باشد.

گوته (1749-1832) ریاضی‌دان، شاعر و نویسنده بزرگ آلمانی که در زمینه اسلام و قرآن کریم و مضامین آن مطالعاتی داشته است، می‌نویسد: «ما اول، از قرآن رویگردان بودیم، ولی طولی نکشید که این کتاب توجه ما را به‌خود جلب نمود و به حیرت درآورد و بالاخره مجبور شدیم اصول و قواعد آن را بزرگ بشماریم و در مطابقت الفاظ با معنی بکوشیم. مرام و مقصد این کتاب بی‌اندازه قوی و محکم و مبانی آن بلند است و این نظر ما را بیشتر به اهمیت و علو مقام خود جذب می‌نماید. با این وصف به زودی بزرگ‌ترین تأثیر خود را در تمام جهان نموده، نتیجه مهمی از خود به‌جا خواهد گذاشت» (مونتگمری، 1378: 44).

ویل دورانت (1885) می‌گوید: رفتار دینی در قرآن شامل رفتار دنیوی نیز هست و همه امور آن از سوی خدا و به طریق وحی آمده است. قرآن مقرراتی شامل ادب، تندرستی، ازدواج، طلاق، رفتار با فرزندان و حیوانات و بردگان، تجارت، سیاست، ربا، دین، عقود، وصایا، امور صنعت، مال، جریمه و مجازات و جنگ و صلح است. قرآن در جان‌های سالم، عقایدی آسان و دور از ابهام پدید می‌آورد که از رسوم و تشریفات ناروا و قید بت‌پرستی و کاهنی آزاد است. قرآن اصول نظم جمعی و وحدت اجتماعی را در بین مسلمانان استوار کرده است (مونتگمری، 1378: 45).

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی است. در این پژوهش از روش اسنادی-کتابخانه‌ای استفاده شده است. روش تحقیق این پژوهش روش کیفی از نوع تحلیل محتوایی است. در آن سعی در تحلیل محتوای داستان‌های تاریخی قرآن مجید از نظر آموزه‌های تربیتی و اخلاقی شده است. واحد تحلیل محتوا سوره‌های قرآن مجید بوده است.

جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش به صورت فیش‌برداری بوده است و در آن سعی شده با مراجعه به قرآن کریم، تفاسیر معتبر و متون مذهبی و اسلامی به تحلیل محتوای داستان‌های تاریخی قرآن از نظر آموزه‌های تربیتی و اخلاقی پرداخته شود.

اهداف پژوهش

هدف کلی

تحلیل محتوای داستان‌های تاریخی قرآن کریم از نظر آموزه‌های تربیتی و اخلاقی.

اهداف جزئی

- 1- تبیین آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خداوند در قصص قرآنی.
- 2- تبیین آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خویشتن در قصص قرآنی.

سؤال‌های پژوهش

- 1- قصص قرآن کریم چه آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خداوند دارد؟
- 2- قصص قرآن کریم چه آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خویشتن دارد؟

مبانی نظری پژوهش

مفهوم‌شناسی قصه

قصه در قرآن از ریشه (ق ص ص) 30 واژه پدید آمده که 6 مورد مصدر قصص و 20 مورد مشتقات فعلی آن و 4 مورد واژه قصاص آمده است. جمع «قصه»، «قصص» است؛ مثل سِدْرَه که جمع آن سِدْر است. ابن منظور، در لسان العرب به نکته ظریفی اشاره دارد که: «قصص، جمع قصه‌ای است که نوشته می‌شود» (ابن منظور، 1408).

قصه از نگاه قرآن

عبارت است از بیان ماجراهای گذشته از حیث عبرت گرفتن و آن پیگیری و بیان یک واقعیت تاریخی از زوایای گوناگون در بعد هدایتی می‌باشد؛ بنابراین در جهت بیان

تمام یک ماجرا نمی‌باشد، بلکه آن بخش‌هایی از ماجراها را گزین می‌کند که هدایتگر باشد (راغب اصفهانی، 1408).

طبرسی با توجه به همین معنا می‌گوید: «قصه به معنای داستان‌های گذشته است. به همین جهت قصه را قصه می‌گویند که دومی در نقل آن از اولی پیروی می‌کند» برای تعریف قصه قرآن، از دو شیوه استفاده می‌شود:

الف) قیودی که در قرآن درباره قصه ذکر شده:

1- تفکرانگیز بودن (یوسف: 2)؛

2- احسن القصص (یوسف: 3)؛

3- ایجاد کننده ثبات برای انبیاء (هود: 120)؛

4- تذکر برای مومنین (هود: 120)؛

5- واقعی بودن قصه‌ها (یوسف: 111)؛

6- تصدیق کننده کتاب‌های آسمانی قبل از خود (یوسف: 111)؛

قصه‌های قرآنی

قصه در قرآن مفهوم خاصی دارد و می‌توان آن را این‌گونه تعریف کرد: «قصه قرآنی، عبارت است از روایت و نقل وقایع و حوادث واقعی که از روی علم با هدف و پیامی مشخص پیگیری می‌شوند» (ملبویی، 1376: 94). در تعریف دیگری آمده است: «قصه، از نظر قرآن، سرگذشت حق و واقعی و صادقی است مبتنی بر دانش الهی که برای گسترش اندیشمندی و ایجاد عبرت در خردمندان طوری بیان می‌شود که شنونده یا خواننده آن را دنبال می‌کند» (شوقی، 1990: 85). از این روی قصه در قرآن ویژگی مختص به خود را دارد که باید آن را بر پایه معیارهای برگرفته از فرهنگ قرآن ارزیابی و بررسی کرد. در میان کتب آسمانی، قرآن بی‌شک از این جهت رهاوردی بزرگ و بی‌مثال دارد. اصرار قرآن بر قصه‌گویی و قصه‌خوانی هر خواننده‌ای را به وجد و شگفتی و امید دارد. انسان از خود می‌پرسد که مگر قصه چیست و چه می‌کند که آفریدگار

هستی در آخرین پیام به آفریده خویش این چنین قصه می‌گوید و او را به تأمل در قصه‌ها فرا می‌خواند. در واقع، پاسخ این پرسش را باید در مفهوم و معنای « قصه » در قرآن و « شیوه قصه نویسی قرآن » جستجو کرد. قصه‌گویی قرآن با همین معنای لغوی پیوند دارد؛ زیرا پی گرفتن وقایعی است که در گذشته رخ داده‌اند. البته گاه این وقایع در گذشته دور رخ داده‌اند که در قرآن با تعبیر «انباء» از آن‌ها یاد شده است؛ «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ» (کهف:13) درباره اصحاب کهف؛ یا «ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْفُرَى ... نَقُصُّهُ عَلَيْكَ» (هود: 100)؛ اما در مورد وقایع نزدیک یا آن‌چه باید نزدیک تلقی شود، تعبیر (اخبار) به کار رفته است؛ «و نبلونکم حتی نعلم المّجاهدين منکم والصابرين ونبؤوا اخبارکم» (محمد:31) و یا «یومئذ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا» (زلزال:4) در قرآن، از وقایع حاضر و رویدادهای آینده نیز سخن رفته است، همانند حدیث اِفک، واقعه بدر و احد و حنین و بیعت رضوان و صلح حدیبیه؛ همچنین نبرد آینده میان ایران و روم «الم غلبت الروم فی اذنی الارضی...» (روم:1) خبر از فتح مکه «اذا جاء نصرالله والفتح» (نصر:1) و پیش بینی شکست مشرکان در جنگ بدر: «سَیُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ یُوَلُّونَ الدبر» در این گونه اخبار است که می‌توان عبرت‌ها و موعظه‌ها را پی گرفت؛ ولی در اخبار جاری و آینده بیش تر خود کشف واقعیت مطرح است. همین پی گرفتن عبرت‌ها در بیان قرآن کریم مورد تصریح قرار گرفته «لقد کان فی قصصهم عبرة لأولی الالباب» (یوسف: 111) داستان هایشان برای خردمندان عبرتی است. در هر حال، قصص بر به معنی رمان یا حوادث خیالی نیست، بلکه به معنی سرگذشت و ماجرای واقعی است (قصص) یعنی روایت کردن و از همین قبیل است. فرمایش خدای متعال: «نحن نقصّ علیک أحسن القصص» (یوسف: 3)؛ یعنی خوب‌ترین بیان را برای تو تبیین می‌کنیم. و این نشان می‌دهد که او لفظ قصه را آگاهانه و با ملاک در مورد خبرهای قرآنی به کار می‌برد. برخی معتقدند که تنها بخشی از خبرهای قرآنی که هم عناصر هنری قصه در آن‌ها حضور داشته باشند و هم به نحو قابل توجهی به آن‌ها پرداخته شده باشد، زیر نام قصه جای می‌گیرند. عده‌ای هم بر آنند که هر ذکر خبری از اقوام پیشین، قصه قرآنی قلمداد می‌شود، مانند قصه اصحاب فیل و اصحاب اُخدود.

مفهوم شناسی واژه تربیت

واژه «تربیت» در لغت، مصدر باب تفعیل از ریشه «ر ب ب» یا «ر ب و» به معنی رشد، نمو، زیاد شدن و افزایش یافتن آمده است. ابن منظور در لسان العرب می‌گوید: «تربیت از ربو، به معنای زیادتی، رشد، نمو و نگهداری می‌باشد» (ابن منظور، 1389: 373). صاحب کتاب معجم مقابیس اللغه-ابن فارس- در متاب لغت خویش نیز قائل است که تربیت از ریشه (ر ب ی) بوده و دارای یک اصل واحد معنایی است و می‌توان معنای زیاده، نما و علو را از آن به دست آورد. عرب زبانان به تپه «رَبْوَه» می‌گویند؛ چرا که نسبت به سطح زمین برآمده تر است، نفس زدن را «ربو» می‌گویند. چرا که به هنگام نفس کشیدن سینه برآمده می‌شود. و نیز «ربا» را بدین نام نهاده‌اند از آن روی که بر مال، افزوده می‌شود (ابن فارس، بی تا: 483).

جدای از ریشه یابی واژه تربیت، لازم است مطلبی کوتاه در مورد واژگان «تربیت» نیز گفته شود. تربیت از باب تفعیل بوده است و تفعیل در علم صرف و نحو دارای معانی: تکثیر، تغذیه، سلب، تدریج، ضد معنای باب افعال و نیز معنای ثلاثی مجرد گفته شده است (محمدی، 1381: 98).

تربیت در قرآن

در بیان اهمیت و ضرورت تعلیم و تربیت از نظر اسلام، همین بس که در قرآن کریم بیش از هزار مرتبه خدای خالق یا عنوان (رب) و صدها مرتبه با وصف عالم و علیم ذکر شده است (راغب اصفهانی، 1416).

قرآن، این کتاب تربیتی، نه تنها بهترین وسیله تکامل انسان را پیمودن مسیر تفکر، تعقل، تدبر و علم می‌داند؛ بلکه فلسفه وجودی ادیان آسمانی و رسالت انبیا را تعلیم و تربیت شمرده است.

مجمع البحرین تربیت را از ماده (ر ب ب) می‌آورد. رب بر آقا و مولا و همچنین بر مربی و تمام کننده و نعمت بخش و هم‌نشین اطلاق می‌شود. مفردات (رب) را به معنای سیوررت و دگرگونی می‌گیرد، یعنی شیء در حال دگرگونی است تا به حد رشد و کمال

برسد. یعنی شیء به وسیله تربیت به مراحل کمال می‌رسد. التحقیق در مقام جمع دو قول می‌فرماید: رشد همراه با زیادی به معنای این‌که شیء در ذات خودش رشد می‌کند، سپس زیادی و اضافه حاصل می‌گردد. به هر حال واژگان تربیت اگر از (رب و) اشتقاق یافته، معنا و مفهومش تنها فزونی و رشد کمی و پرورش جسمانی نیست، بلکه فزونی و زیادتی هر شیء مناسب با همان شیء است و در مورد انسان معنای مناسب با پروریدن به معنای عام است. هدفی جز تربیت و هدایت انسان‌ها و رهنمون ساختن کاروان بشری به سر منزل سعادت دنبال نمی‌کنند. از این رو همه شریان‌های قرآن به «قلب هدایت» منتهی می‌شود و هیچ خبر، حادثه، مثال و موردی نیست که در قرآن بی‌نتیجه و بی‌هدف طرح شده باشد. یکی از روش‌ها و شیوه‌های جاذب و مؤثری که قرآن کریم برای القای پیام و رشد و تربیت پیروان خود از آن فراوان بهره جسته است، روش نقل و بیان سرگذشت انبیا و اشخاص و امت‌های پیشین است. داستان‌های قرآن بهترین و جذاب‌ترین روش در تربیت و هدایت انسان‌ها به‌شمار می‌روند و در پرتو درس‌های تربیتی و عبرت‌های اخلاقی که در لابه‌لای داستان‌های زیبای قرآن جلوه‌گر شده است، هر کس به بهترین وجه، طریق هدایت را باز می‌یابد. تجربه تربیتی نشانگر آن است که مواعظ دینی و پندهای اخلاقی در قالب داستان و حکایت بیشترین تأثیر و نفوذ را بر روح و روان مخاطبان بر جای می‌گذارد و از همین رو قرآن و سایر کتب آسمانی از این ابزار مکرر استفاده کرده‌اند و از آن در جهت رشد اخلاقی و تربیتی مردم سود جسته‌اند.

اهداف تربیتی در قرآن

الف) اعتقادی

1. توحید و نفی شرک؛

2. معاد و جهان پس از مرگ؛

3. امامت و ولایت؛

4. تبیین قسط و عدل.

ب) اخلاقی

1. توکل؛
2. تقوا؛
3. خلوص؛
4. صبر؛
5. حسن خلق؛
6. امانت.

ج) عبادی

1. نماز؛
2. روزه؛
3. انفاق؛
4. حج؛
5. جهاد؛
6. امر به معروف و نهی از منکر؛
7. دعا(ری شهری، 1370).

تبیین اهداف اعتقادی

از آن جا که مخاطبان قرآن کریم غالباً عوام مردم می‌باشند. خداوند متعال، در کنار مسائل بالای فلسفی و کلامی بسیاری از مسائل اعتقادی اعم از توحید، نبوت، امامت و... را به شکل داستان تبیین نموده تا عموم مردم از آن بهره‌مند گردند.

1- توحید و نفی شرک

از جمله اهداف اساسی دنبال شده در قصص قرآنی تربیت فکری و اعتقادی مردم می‌باشد که این هدف را می‌توان در داستان و رفتار انبیاء علیهم السلام و ... به وضوح مشاهده کرد. نمونه‌ای از دعوت انبیاء به توحید و نفی شرک و هم‌چنین عاقبت اقوام گذشته اشاره می‌شود:

حضرت نوح (ع) در صحنه‌های مختلف قومش را به خدا پرستی دعوت می‌نمود؛ اما به جز تعداد معدودی به وی ایمان نیاوردند و اما سرنوشت مومنان و تکذیب‌کنندگان وی: «سپس او را تکذیب کردند ما او و کسانی را که به او در کشتی نجات بودند نجات دادیم و کسانی را که آیات ما را دروغ پنداشتند غرق کردیم. زیرا آنها گروهی کوردل بودند» (اعراف: 64) مهم‌ترین هدف این داستان (خداپرستی و نفی شرک و بت‌پرستی) می‌باشد. این هدف با توجه به مقتضیات زمان در تمامی قصص قرآنی دنبال شده است.

2- معاد و جهان پس از مرگ

یکی از سؤالات و دغدغه‌های دیرینه انسان مسئله معاد و چگونگی زندگی پس از مرگ است. که در این راستا گروهی منکر معاد و گروهی دیگر آن را افسانه می‌دانستند که قرآن کریم در پاسخ به منکران که می‌گفتند: «که گفته از کجا که چون ما مردیم و استخوان ما پوسیده و خاک شد باز مبعوث و زنده شویم از این وعده‌ها بسیار به ما و پیش از این به پدران ما داده شده، ولی این‌ها افسانه‌های پشیمان است»؛ از این روی خداوند متعال به طریق مختلف و در داستان‌های گوناگون چگونگی زنده شدن مردگان را به تصویر کشیده تا پاسخی باشد به شبهات و سؤالات مطرح شده و می‌توان نتیجه گرفت یکی از اهداف اعتقادی دنبال شده در قصص قرآنی تبیین مسئله معاد و مسئله پیرامون آن است. داستان اصحاب کهف، زنده شدن مقتول در زمان حضرت موسی (ع) و درخواست حضرت ابراهیم خلیل از خدا جهت مشاهده احیا مردگان و اشارات زیادی که انبیا علیهم السلام به قیامت، بهشت و جهنم داشته‌اند.

3- امامت و ولایت

یکی از ضروریات دین اسلام که محوریت جامعه اسلامی را عهده‌دار است، اصل امامت و زعامت و رهبری می‌باشد و به همین دلیل هیچ‌گاه زمین از حجت خدا خالی نبود و نخواهد بود.

به‌عنوان نمونه در هنگامی که حضرت موسی(ع) و هفتاد نفر از قوم خویش را به وعده گاه برد ناگهان سحرگهان صاعقه قهر الهی همه جا را فرا گرفت و نزدیک بود همگی آنان هلاک شوند. در این هنگام بود که آن حضرت خطاب به خداوند از واژه (ولی) استفاده نمود. قرآن کریم این داستان را در سوره اعراف آیه 155 بیان می‌کند (انت ولینا فاغفرلنا وارحمنا وانت خیرالغفرین).

تبیین اهداف اخلاقی و تربیتی

یکی از مهم‌ترین مأموریت‌های پیامبران علیهم السلام تربیت و تزکیه نفوس انسان‌ها می‌باشد که اصطلاحاً علم اخلاق گفته می‌شود. خداوند جهت تزکیه نسل بشر با ذکر سیره بعضی انبیا و اولیا نمونه‌های عینی را در قالب قصه ترسیم کرده تا عبرتی جاوید باشد برای همگان که در این جا به برخی از آنها اشاره می‌شود:

1- توکل

مومنان حقیقی به خالق متعال در کارهای خود تنها به او توکل می‌کنند. خداوند نیز آنها را دوست داشته و آنها را یاری می‌کند.

در زندگی پیامبر اسلام وقتی دقت می‌کنیم خواهیم دید که ایشان در تمام طول رسالت خود در فراز و نشیب‌های مختلف همواره بر خدا توکل می‌نمود. از جمله در امر جنگ خدا به او فرمان می‌دهد که با اصحاب خود مشورت کن و اگر تصمیم قطعی گرفتی بر خدا توکل کن (فاذا عزم فتوکل علی الله ان الله یحب المتوکلین) (آل عمران: 159).

تمام انبیا در انجام امورات محوله بر خدای هستی بخش توکل نموده و ثمره این توکل که پیروزی و موفقیت است در قصص قرآنی ترسیم شده است.

2- تقوا

خداوند بهترین توشه و زاد آخرت را تقوا می‌داند (فان خیرالزاد التقوی و اتقون یا اولی الالباب) توشه این راه تقوی است و از من بپرهیزید و خدا ترس شوید ای صاحبان عقل و ادراک (بقره: 197). در سوره یوسف، حضرت یوسف در آزمونی بزرگ و امن خود را از گناه حفظ کرد خداوند متعال هم بلا فاصله مکر زلیخا را آشکار کرد و سرانجام آن حضرت آزاد شد و به خاطر همین پرهیزکاری که داشت بر مقامات بالایی رسید (و کذلک مکننا لیوسف فی الارض یتبوا منها حیث یشاء نصیب برحمتنا من نشا و لانضیع اجرالمحسنین) و (ولاجرالآخره خیرللذین امنو و کانو یتقون) (یوسف: 56 و 57) به این موضوع اشاره شده است در جای جای قصص قرآنی به ویژه در دعوت‌های انبیا آن چه بیشتر جلب توجه می‌کند دعوت به تقوا و پرهیزکاری است که دعوت حضرت ثمود، لوط، شعیب و دیگر انبیا الهی از این جمله است.

3- خلوص

اخلاص، کیمیای هر فکر و نیت و عمل انسانی است اگر کسی بخواهد از گزند شیطان خود را برهاند و اعمال خود را صرفاً (لله) انجام دهد و به آن‌ها جنبه الهی بخشد تنها و تنها یک راه دارد و آن دست‌یابی به کیمیای خلوص می‌باشد. از جمله علائم اخلاص در عمل این است که اگر کسی (لله) فعل خیری را انجام داد هرگز انتظار پاداش از بندگان خدا را نداشته باشد و از انبیا الهی همواره این مطلب را متذکر می‌شوند از جمله حضرت نوح (ع) خطاب به قوم خویش فرمود: (یر این رسالت اجری از شما طلب نمی‌کنم اجر من بر عهده پروردگار است). (و ما اسئلكم علیه من اجران اجری الاعلی رب العالمین) (شعراء: 109).

یافته‌های پژوهش

با نگاهی کلی بر آیات قرآن کریم، مشاهده می‌شود که بخش قابل توجهی از آیات آن به بیان قصه‌ها و واقعیات تاریخی که دارای نقش هدایتگری ویژه‌ای برای جوامع بشری هستند، اختصاص یافته است؛ بنابراین با عنایت به نقشی که داستان‌های آموزنده و

قصه‌ها می‌توانند در هدایت انسان‌ها داشته باشند، خداوند از این پدیده جهت هدایت انسان‌ها به مطلوب بهره برده است؛ بنابراین یکی از دلایل استفاده ی قرآن از قصص، نقش مؤثر این هنر در تربیت و آموزش انسان‌ها است.

اهداف قصص قرآنی

قصه‌های قرآنی ژرف و پرمغز و پرنکته‌اند؛ بنابراین در آنها اهداف والایی نهفته است. اصولاً قرآن دارای نکات حکیمانه و اندرزهای هدایت‌گرانه است که هر کدام به سهم خود در تبیین اهداف عالی آن مؤثر می‌باشند. به عنوان نمونه در پاره‌ای از موارد، هر گاه خداوند خواسته است معارف اخلاقی و اجتماعی را بیان فرماید، آنها را در قالب امثال و داستان‌ها مطرح نموده است.

الف. وحی بودن قرآن

یکی از مسایل ویژه‌ای که قرآن به‌طور مکرر روی آن تکیه کرده است، اثبات وحی بودن قرآن و نبود آن از طرف پیامبر اسلام (ص) است. قرآن در هر فرصتی سعی می‌کرد به جامعه عرب آن روز تفهیم نماید که آن چه پیامبر (ص) بر آنها قرائت می‌فرماید از جانب خداوند می‌باشد؛ بنابراین یکی از هدف‌های داستان گویی اثبات وحی و رسالت است؛ چراکه حضرت محمد (ص) خواندن و نوشتن نمی‌دانست و با دانشمندان یهود و نصاری هم‌نشین نبود، با این همه در نقل روایات پیامبران گذشته از ابراهیم (ع) گرفته تا یوسف و موسی و عیسی (علیهم السلام) گاه چنان اشارات درست و دقیق است که حقانیت وحی محمدی (ص) را به اثبات می‌رساند.

ب. وحدت اصول در ادیان آسمانی

یکی دیگر از اهداف مقدس قرآن در نقل داستان، اثبات وحدت اصول در ادیان آسمانی است. با دقت در داستان‌های قرآن، اولین نکته‌ای که در ذهن خواننده به وجود می‌آید، آن است که تمام قصه‌های قرآنی از یک اصل و ریشه برخاسته‌اند و وحدت موضوعی آنها نشان از هدفدار بودن خداوند در نقل آنها می‌باشد. تمام ادیان آسمانی از جهت هدایت بشر به سوی سعادت از یک اسلوب و روش ویژه که همان اصل تبشیر و نذار

است استفاده می‌کنند؛ بنابراین مشاهده می‌شود، دعوت بشر به سوی توحید، توجه به مبدأ، معاد، حیات جاوید، نبوت و اصول دیگر جزو اصول و برنامه‌های اجتناب‌ناپذیر تمام انبیاء به‌شمار می‌روند. روی همین اصل، غرض دیگر داستان در قرآن بیان این واقعیت است که همه ادیان، منبع الهی دارند. مطالعه و دقت در سرنوشت اقوام و ملل و پند گرفتن از سرنوشت آنها را کاری خردمندانه تلقی می‌شود؛ بنابراین قرآن با ذکر سرنوشت اقوام و ملل گذشته که به واسطه اعمال زشت خود گرفتار خشم و غضب پروردگار شده‌اند، ملل حاضر و آینده را به تدبیر در سرنوشت آنها دعوت می‌کند و زندگی آنان را به‌عنوان درسی بزرگ به انسان‌های تمام اعصار آموزش می‌دهند. قرآن در این زمینه می‌فرماید: (لقد کان فی قصصهم عبره لاولی الالباب). بدین وسیله داستان‌ها و قصص گذشتگان را عبرتی برای خردمندان معرفی می‌نماید (یوسف، 111).

ج. عبرت آموزی از گذشتگان

بر همین اساس، از اهداف دیگر قرآن در ذکر قصه و داستان عبرت آموختن از حوادث گذشته و زندگی امت‌های پیشین می‌باشد. رمز سفارش و تأکید بر عبرت‌پذیری از فرجام کار امت‌های گذشته در جریان ثابت سنت‌های الهی است و ماجرای برخورد پیشینیان با انبیای زمان خود و در پایان، کار آنها، داستان زندگی ما است؛ زیرا سنت‌های الهی، همیشه در تاریخ جاری هستند.

روش قصه‌پردازی در قرآن

هدف اصلی قرآن از نقل قصه‌ها و داستان‌های عبور دادن انسان از گذرگاه‌های تاریک و ترسناک و رساندن او به سرزمین روشنایی‌ها و هدایت است. منتها ضمن تعقیب آن هدف اصلی، گاه مناسبتی ایجاب می‌کند که داستان برگزیده‌ای به اندازه و شیوه متناسب و با زیبایی هنری راستین، ایراد شود، لیکن نه بر اساس خیال‌پردازی و قصه‌آفرینی، بلکه بر اساس ابتکار و آفرینش هنری در چگونگی گزارش و با اتکا به واقعیت‌های قاطع و تردیدناپذیر. در داستان‌های قرآنی عناصر داستانی (اجزای داستان که در راستای تأمین هدف گوینده در قالب خاصی ریخته شده است) قبل از هر چیز در خدمت هدف و پیام تربیتی و هدایتی داستان است؛ بنابراین، از عناصر داستانی به

اندازه‌ای بهره گرفته می‌شود که هدف تأمین شود. در ادبیات داستانی امروز، داستان متشکل از عناصری مانند پیرنگ (طرح)، حادثه، شخصیت، گفت‌وگو، روایت، صحنه، زاویه دید، و درون‌مایه است. این عناصر که هم از نظر ساختار و هم از نظر محتوا، مقوم یک داستان هستند و داستان بر پایه آنها استوار است، در داستان‌های واقعی قرآن - با اختلاف در کمیت، کیفیت و نحوه کاربرد - قابل تشخیص، تحلیل و ارزیابی می‌باشد.

پراکندگی داستان‌های قرآنی، به گونه‌ای که گاه بخشی از آغاز و گاه قسمتی از میانه و گاه بخشی از پایان داستان بیان می‌شود و برخی اوقات، برش یا پرده‌ای مهم و مفید از داستان ارائه می‌شود در مواردی نا مشخص بودن عنصر صحنه (زمان و مکان) موجب ابهام افکنی در شناخت محل و تاریخ رویدادها و حتی ویژگی‌های شخصیت‌ها و قهرمان قصه می‌شود. تفاوت اسلوب داستانی قرآن در بیان موضوعات که این تفاوت تابع روحیات مخاطبین و مراحل رسالت پیامبر اسلام (ص) است؛ به گونه‌ای که در مواردی تکیه بر ایجاز است و در جایی دیگر اطناب و تفصیل مد نظر است، هم‌چنین نباید این تفاوت را در مسئله موسیقی کلام و ترکیبات لفظی نادیده انگاشت (کامران، 1391).

نتایج به دست آمده از پرسش اول

قصص قرآن کریم چه آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خداوند دارد؟

ارتباط فرد با خداوند در سه قسمت بیان شده است:

الف. شناخت خداوند؛

ب. روابط فرد با خالق؛

ج. اصول اعتقادی.

پیوند انسان با خدا از معرفت و شناخت او آغاز می‌شود و با گرایش‌های عملی در قالب توکل، شکرگزاری، ایمان، تقوای الهی، عبادت، احساس تکلیف و مسئولیت گسترش می‌یابد. اصولاً بدون شناخت هدف، انگیزه حرکت به سوی هدف ایجاد نمی‌شود؛ بنابراین بعد از شناخت خداوند به عنوان کمال مطلوب و هدف نهایی، ایمان و باور به سوی او و به اصول اعتقادی، به عنوان پشتوانه و سکوی حرکت، فرد را به سوی

وی هدایت می‌کند. عبودیت، تقوی الهی، توکل، جلب رضایت و خشنودی پروردگار و در نهایت قرب الهی در سایه شناخت خداوند و باور درونی نهایی‌ترین مقصود امکان‌پذیر است. یکی از راه‌های شناخت خداوند، شناخت او از روی اسماء و صفات و افعال الهی است. از بین اسماء و صفات الهی که در قرآن ذکر شده است اسماء و صفات ربوبیت، غضب، علم و دانایی، خالقیت، قدرت، زنده کنندگی و میراندگی، پاداش دهندگی، مالکیت، امتحان کننده و مهلت دهندگی، رزاقیت و بی‌نیازی انتخاب، رده بندی و شمارش شده است. به‌طور مثال، صفات ذو عقاب، ذو انتقام، شدیدالعقاب و شدیدالعذاب منجر به شکل گرفتن غضب الهی و صفات رب، رب المشرقین، رب المغربین، رب السموات والارض، رب العرش، رب الفلق، رب المشارق، رب المغرب، رب الناس در زیر صفت ربوبیت جمع شده و صفات عالم الغیب، الغیوب، العلیم، علیم بذات الصدور، عالم الغیب و الشهاده و الله علمه، در زیر علم و دانایی آورده شده است. اصول اعتقادی به‌عنوان بخش دوم و مقوله ارتباط با خداوند، به‌عنوان بخش سوم روابط فرد با خداوند با مفاهیم زیر بررسی شده است: ایمان، تقوا، عبادت (شامل نماز، روزه، حج، جهاد)، تسبیح، ذکر و یاد خدا، وفای عهد، شکرگزاری، توکل، جلب رضا و خشنودی خدا، ترس از خدا، توبه و استغفار، محبوب بودن نزد خدا.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در قرآن شناخت خدا بیش از سایر زیر مقوله‌های ارتباط فرد با خداوند مورد توجه قرار گرفته است.

جدول شماره 1: ارتباطات چهارگانه انسان در قرآن کریم

1-ارتباط فرد با خداوند	5005 مورد	39/1 درصد
2-ارتباط فرد با خویشتن	4741 مورد	37 درصد
3-ارتباط فرد با خلق	2207 مورد	7/2 درصد
4-ارتباط فرد با خلقت	860 مورد	6/7 درصد

جدول شماره 2: ارتباط فرد با خداوند

الف. شناخت خداوند	41/9 درصد
بیشترین صفت ذکر شده: رحمانیت سپس ربوبیت کمترین صفت ذکر شده: بی‌نیازی	
ب. گرایش‌های عملی	37 درصد
بیشترین راه‌کار برای ارتباط با خداوند: ایمان، عبادت، تقوی، توبه و... کمترین راه‌کار برای ارتباط با خداوند: جلب رضایت و خشنودی پروردگار	
ج. اصول اعتقادی	21/2 درصد
بیشترین اصول تأکید شده: توحید و معاد کمترین اصول تأکید شده: امامت	

نتایج به دست آمده از پرسش دوم

قصص قرآن کریم چه آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خویشتن دارد؟

در این مورد اهداف تربیتی و اخلاقی در سه موضوع زیر طبقه‌بندی می‌شود:

الف. خودسازی

ب. خودشناسی

ج. پرورش عقل و خرد

در روابط فرد با خویش در قرآن مقوله خودسازی شامل مفاهیم مربوط به فضایل و رذایل اخلاقی بیشترین مفاهیم را به خود اختصاص داده است. خودشناسی در مرتبه دوم و پرورش عقل و خرد در مرتبه آخر است. تجزیه و تحلیل محتوای داستان‌های قرآن نشان می‌دهد که به مبارزه با رذایل اخلاقی بیشتر از فضایل اخلاقی اهمیت داده شده. در داستان‌های قرآن مجید به تقویت و تأیید ارزش‌های مثبت بیشتر پرداخته شده است. با بررسی فضایل اخلاقی در داستان‌های قرآن در می‌یابیم بیشترین تأکید روی مقوله «عبادت» است. بعد از عبادت، مفاهیم مسئولیت‌پذیری، تعاون و همکاری، آداب معاشرت و احسان و نیکوکاری در رده‌های بعدی قرار دارند. این در حالی است که مفاهیم مرگ آگاهی، تلاوت قرآن و وقت شناسی کمتر آمده است. در مورد رذایل اخلاقی در داستان‌های قرآن غرور و تکبر بیش از همه موارد نکوهش شده است. کمترین تأکید در مورد شرک، عهد شکنی و رشوه است.

جدول شماره 3: ارتباط فرد با خویشتن

الف. خود سازی	52 درصد
-پرداختن به فضائل اخلاقی از طریق عبادت، مسئولیت‌پذیری، تعاون،... -مبارزه با رذائل اخلاقی مانند: غرور و تکبر	
ب. خود شناسی	37/7 درصد
ج. پرورش عقل و خرد	16 درصد

نتایج به دست آمده از پرسش سوم

قصص قرآن کریم چه آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بعد روابط انسان با خلق (و یا دیگران) دارد؟

ارتباط فرد با خلق

الف. اهداف تربیتی در خصوص ارتباط با پیامبر

انسان برای رشد و هدایت نیاز به مربی دارد؛ اگر چه در این زمان پیامبری در زمان ما نیست، اما آداب و سنت‌های پیامبر، چراغ راه هدایت ما هستند برای رسیدن به خدا. باید از رسول خدا پیروی شود؛ چرا که خداوند به سوی انسان‌ها رسولانی را فرستاد تا راه هدایت و طریق رسیدن به خدا را برای آنها تشریح نمایند.

ب. اهداف تربیتی در خصوص ارتباط با والدین

عملکرد دین درباره والدین رویکردی میانه دارد. والدین می‌توانند باعث به کمال رسیدن فرزندان خود شوند و هم، اسباب هلاکت آنها را فراهم می‌کنند. توجه با اطاعت از والدین نیز برای رسیدن به اهداف غایی هم مهم ارزیابی شده است.

ج. اهداف تربیتی در خصوص همسر و فرزندان

انسان به همسر و فرزندان خود تمایل خاصی دارد؛ اما این محبت و تمایل نمی‌تواند مانع رسیدن به قرب الهی شود. تعدیل این علاقه به همسر و فرزندان مانع رسیدن به خداست و نباید این محبت باعث فراموش شدن انسان و انحراف او از مسیر صعودی او به خداوند باشد.

همه انسان‌ها نیازمند رابطه و برقراری ارتباط با دیگران هستند، چراکه انسان اصالتاً موجودی است اجتماعی و حیات و پویایی آدمی در گرو ارتباط بین فردی و ارتباطات موثر، مفید و متقابل با دیگران است. به سخن دیگر بدون ارتباط مؤثر اجتماعی و تعامل بین فردی، انسان نمی‌تواند به رشد مطلوب و شکوفایی شخصیت خود برسد. اولین جوانه‌های ارتباط بین انسان‌ها در حریم خانواده پدیدار می‌شود و به‌طور کلی چگونگی روابط درون خانوادگی بیشترین تأثیر را در توان نحوه برقراری و استمرار رابطه با دیگران خواهد داشت. این مقوله در دو موضوع زیر بررسی شده است:

(1) رفتار فرد در داخل خانواده؛

(2) رفتار فرد در خارج خانواده.

در داستان‌های قرآن مجید روابط فرد در خارج خانواده بیشتر آمده است. ارتباط فرد با خلق در خانواده بر محبت بیشتر تأکید شده و کمترین تأکید به تبعیض میان فرزندان تعلق دارد. در داستان‌ها، بیشتر جنبه محبت مطرح شده. موضوع همکاری و تفاهم در روابط خانوادگی در داستان‌های قرآنی به وفور مطرح شده و مفاهیمی مانند نکوهش، عدم همکاری میان همسران، رنج و زحمت زنان در خانواده و لاپالایی برخی مردان به تصویر کشیده شده است.

جدول شماره 4: ارتباط فرد با خلق

الف. خارج از خانواده	89/3 درصد	افراد جامعه، دوستان
ب. داخل خانواده	10/7 درصد	فرزندان، والدین، همسر

-اساس ارتباط فرد با خلق محبت بیان شده است

پیشنهاد‌های اجرایی و کاربردی

پیشنهاد‌های پژوهشی حاضر بر اساس نتایج به‌دست آمده از یافته‌های تحقیق می‌باشد که می‌تواند کاربردی در هر زمان و در هر مکان باشد؛ زیرا قرآن کتابی است که برای نیازهای حال و آینده بشریت از طرف خداوند نازل شده است و هیچ سستی و کهنگی و زوالی آن را تهدید نمی‌کند و هیچ ضعفی در روش‌ها، اهداف، اصول و نظام تربیتی آن وجود ندارد و تنها کتاب و نظامی است که هیچ کس، نه می‌تواند ضعفی در آن بیابد و نه هیچ کس

می‌تواند مانند آن برنامه‌های همه جانبه را ارائه دهد. لازم به ذکر است که تمام برنامه‌های قرآنی قابل اجراست و همه انسان‌ها می‌توانند در هر لحظه و در همه جا آنها را اجرا کنند و برنامه‌های قرآن برای مسلمانان پیشنهاد نیست، بلکه انجام دادن آنها برای هر مسلمان، جامعه و فردی که ادعای مسلمانی دارد واجب است؛ بنابراین همه برنامه‌های نظام قرآنی هم لازم الاجراست و هم قابل اجرا است.

جای تعجب است که غربیان پس از مطالعه این کتاب شریف نکات خاصی را استخراج کرده و آنها را به کار می‌بندند؛ اما ما مسلمانان، از برنامه‌های شکست خورده آنها پیروی می‌کنیم. با توجه به یافته‌های این تحقیق پژوهشگر موارد زیر را مورد تأکید قرار داده تا در نظام آموزشی کشورهای اسلامی اجرا و از حسن اجرای آنها، روزگار حکومت اسلام بر جهان دوباره آغاز شود. نتیجه این‌که:

1- با توجه به یافته‌های این پژوهش مبتنی بر این که قرآن برای افراد مختلف جامعه از نظر سنی دستورات خاصی را واجب نموده است، پیشنهاد می‌شود کتاب‌هایی با محتوای خواسته‌های قرآن از انسان در همه دوره‌های تحصیلی متناسب با سن کودکان طراحی و تألیف شود؛ به‌عنوان مثال برای کودکان دوره ابتدایی آیاتی در مورد دروغ‌گویی، احترام به والدین و ... برای دانش‌آموزان دوره متوسطه اول چگونگی نماز خواندن و روزه گرفتن و ... برای جوانان دوره دوم متوسطه رفتار با سایرین و شغل‌یابی و آمادگی برای ازدواج و ... آموزش داده شود. آنچه فعلاً در کتاب‌های آموزشی ما است جنبه ضمنی دارد و به‌عنوان اصول ثابت آموزش نظام آموزشی ما نیست؛ اما شایسته است که این‌گونه آموزش‌ها هر چه زودتر در دستور کار مؤلفان کتب درسی قرار گیرد.

2- پیشنهاد می‌گردد داستان‌های قرآنی به‌صورت دقیق توسط کارشناسان تربیتی موشکافی شوند و نکات تربیتی و اخلاقی آنها استخراج شود و به‌صورت کتاب‌هایی در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد تا آنها بتوانند پیامبران الهی را همیشه به‌عنوان الگو در ذهن داشته باشند.

- 3- به دلیل غنی بودن تاریخ و فرهنگ ما از اسوه‌ها و الگوهای مذهبی و اخلاقی، لازم است که با تهیه فیلم‌های تربیتی و سازنده از سیره علمی و عملی بزرگان دین و اخلاق، موجبات آشنایی بیشتر جوانان و خانواده‌ها را با شخصیت‌های بزرگ فراهم نموده، دستگاه‌های تعلیم و تربیت کشور، به‌ویژه آنهایی که در مورد آموزش و تحکیم مبانی خانواده‌ها مسئولیت دارند، باید به این مهم بپردازند. بی‌توجهی به این اقدام اساسی، باعث کمرنگ شدن الگوهای دینی و مذهبی و توسعه و نفوذ بیشتر الگوهای غربی و غیر دینی در بین جوانان و خانواده‌های آنان می‌شود.
- 4- از قصص و داستان‌های قرآن کریم برای آموزش به منظور تذهیب نفس استفاده شود. احساسات و عواطف نوجوانان، آماده و علاقه‌مند به شنیدن سرگذشت اقوام و ملل است و از این آمادگی ذهنی و عاطفی باید بهره تربیتی برده شود؛ بنابراین با بیان هر داستان از متعلمان درخواست شود تا شناخت و برداشت خود را از آن داستان بیان کنند و ضمن گفتگو و محاوره، ابعاد مربوط به تربیت اخلاقی در ذهن آنها جایگزین شود.
- 5- یکی از ارکان اساسی سعادت و بهروزی در زندگی مادی و معنوی بشر محاسن و مکارم اخلاقی است. قرآن کریم کتاب آسمانی مسلمانان با بیان سرگذشت اقوامی هم‌چون لوط، هود، صالح، موسی، سلیمان، عیسی و ... در قالب داستان و قصه، در واقع نمایشگر بخشی از زیبایی‌ها و زشتی‌های اخلاقی و تاثیر آن در پیروزی و شکست امت‌های پیشین می‌باشد. رسول خدا می‌فرماید: «شما را به مکارم اخلاقی توصیه می‌کنم، زیرا خدا مرا به همین منظور فرستاده است (انما بعثت لاتمم مکارم اخلاق) (همانا من برای تکمیل والایی‌های اخلاق برانگیخته شده‌ام). مکارم اخلاقی برای مدیر به منزله مشاوره آگاه و معاونی آشناست که در کلیه عرصه‌های مدیریت به‌ویژه در هنگام رویارویی با مشکلات و نابسامانی‌ها بار و مددکار اوست (تهامی، 1385).

منابع

- قرآن کریم (1375). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای. تهران: انتشارات پیام آزادی.
- قرآن کریم (1390). ترجمه حسین انصاریان. قم: انتشارات دانش. ص 947.
- ابن الکریم. ع (12298). منتهی العرب فی لغه العرب. ترجمه صیفی پور. ص 980.
- ابن بابویه قمی. ع (1404). الاماته و التبصره من الحیوه. قم: مدرسه الامام المهدی. ص 304.
- ابن خلدون. ع (1373). مقدمه. ترجمه محمد پروین گنابادی. جلد 7، تهران: علمی و فرهنگی. ص 293.
- ابن طاووس. ع (1414). اقبال الاعمال. تحقیق جواد قیومی. قم: مکتب الاعلام الاسلامی. ص 788.
- ابن فارس. ا (1362). معجم مقابیس اللغه. محقق هارون عبد السلام محمد. قم: نشر مکتب الاعلام الاسلامیه. ص 346.
- ابن کثیر. ا (1402). تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دار المعرفه.
- ابن مسکویه (1371). کیمیای سعادت. میرزا ابوطالب زنجانی. تهران: انتشارات نقطه.
- ابن مسکویه (بی تا). تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق. قم: انتشارات بیدار. ص 190.
- ابن منظور (1405) لسان العرب. قم: ادب الحوزه.
- ابن منظور (1408). لسان العرب. بیروت. دار احیاء التراث العربی. الطبقة الاولى.
- آدام. م (1385). زرواز. ف. تحلیل انواع داستان-رمان-درام-فیلم نامه. ترجمه آذین حسین‌زاده و کتایون شهپر راد. چاپ دوم. تهران: نشر قطره. ص 166.
- اسحاقیان. م (1382). می‌خواهم پژوهشگر شوم. اصفهان: نشر نوشته.
- اشرفی. ع (1382). مقایسه قصص در قرآن و عهدین. تهران. شرکت چاپ و نشر بین‌الملل. ص 450.
- امدون. ا (1998). فلندرز. ترجمه الباطین. اردن. عمان: دارالمسیره للطباعه و النشر.
- بازرگان. م (1360). سیر تحول قرآن. تهران.
- باقری. خ (1390). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- البستانی. ف (1981). المجانی الحدیث عن مجانی الاب. بیروت. الوائده. ص 376.

- بستانی. م (1371). پژوهشی در جلوه‌های هنری داستان‌های قرآن چاپ اول. ترجمه موسی دانش. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی. ص 535.
- البستانی. ا. (1981). منجد الطلاب. ترجمه محمد. تهران: نشر اسلامی.
- بلاغی. ص (1368). قصص قرآنی. چاپ هفدهم. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- بهشتی. ا (1375). عوامل داستان چاپ اول. تهران: انتشارات برگ.
- بهشتی. ا. (1360). تربیت از دیدگاه اسلام چاپ اول. قم: انتشارات دفتر پیام. ص 408.
- پراندوجی. ن. صحت. ن. (1388). جلوه‌های هنری داستان حضرت ابراهیم در قرآن. پژوهش‌های قرآنی.
- پروینی. خ (1379). تحلیل ادبی و هنری داستان‌های قرآنی. چاپ اول. تهران: فرهنگ گستر.
- تفسیر انوار القرآن (1389). برگزیده‌ای از سه تفسیر الغدیر امام شوکانی ابن کثیر دمشقی و تفسیر المنیر وهبه الزحیلی. تربت جام. ص 730.
- تهمی، مطهره (1385). مدیریت و ویژگی‌های مدیران نمونه از دیدگاه قرآن. تهران.
- جعفری. م. ت (1361). انسان در افق قرآن. مؤسسه القرآن الکریم.
- جعفری. م. ت (1383). قرآن نماد حیات معقول. چاپ دهم. مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری
- جوادی آملی. ع (1381). تفسیر تسنیم. تنظیم و ویرایش علی اصلانی. قم: اسراء. ص 640.

